

Η ΡΟΔΟΣ

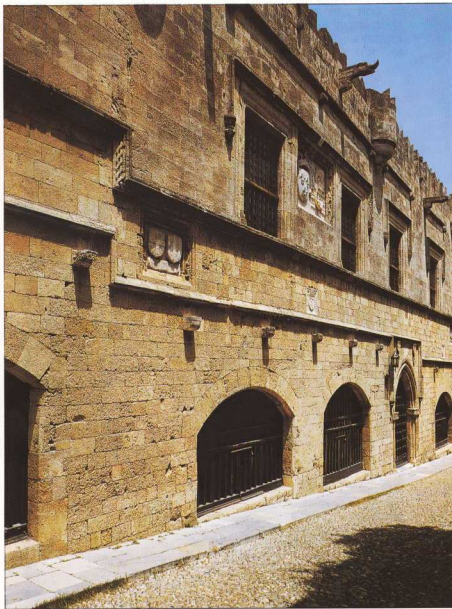
ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ ΕΩΣ ΤΗΝ ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΘΩΜΜΑΝΟΥΣ (1522)

Στους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες η Ρόδος δεν είναι βέβαια η ισχυρή πολιτική και οικονομική δύναμη της ελληνιστικής περιόδου, αλλά διατηρεί τη σημαντική στρατηγική της σημασία και οι καλλιτέχνες της εξακολουθούν να παράγουν έργα.

Το νέο θρησκευτικοπολιτικό κίνημα του χριστιανισμού φαίνεται ότι ριζώσε νωρίς στο νησί. Μαζί με τα εμπορεύματα, που περνούσαν από δω, προερχόμενα από την Ανατολή και από τη Δύση, έφθαναν και οι νέες ιδέες.

Το 297 μ.Χ. η Ρόδος, ενσωματώνεται στη ρωμαϊκή επαρχία των νήσων και γίνεται πρωτεύουσά της, αναλαμβάνοντας ηγετικό ρόλο στο Αιγαίο. Η μεταφορά της πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη, το 330 μ.Χ., φαίνεται ότι αύξησε τη στρατηγική και οικονομική σημασία της Ρόδου. Βρισκόταν πια πάνω στο θαλασσινό δρόμο που συνέδεε τη βασιλίδα των πόλεων με τις πλούσιες και εύφορες επαρχίες της αυτοκρατορίας, την Αίγυπτο και τη Συρία.

Σταθμίοι ολέθριοι θεωρούνται για την πόλη της Ρόδου οι καταστροφικοί σεισμοί των μέσων του 2ου αι. μ.Χ., του 344/45 μ.Χ. και του 515 μ.Χ. Παλιότεροι ερευνητές είχαν υποθέσει ότι ο ένας από τους δύο τελευταίους σεισμούς καθόρισε και το τέλος του αρχαίου οικισμού. Η εκτεταμένη όμως ανασκαφική έρευνα έχει αποδείξει πλέον ότι ο βίος συνεχίστηκε ως τα μέσα τουλάχιστον 7ου μ.Χ. αι. σε μεγάλο μέρος της αρχαίας πόλης, ιδιαίτερα του δυτικού τμήματος και της περιοχής γύρω από τον μεγάλο και μικρό «λιμένα». Ο αρχαίος

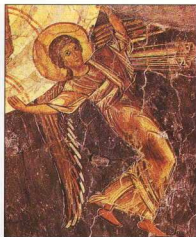
Πρόσψη του «καταλύματος» της «γλώσσας» της Γαλλίας. Τα Καταλύματα των Γλωσσών ήσαν χώροι όπου οι Ιππότες, μέλη κάθε γλώσσας, συσπειρόνταν και συζητούσαν θέματα κοινού ενδιαφέροντος. Ακόμα μπορούσαν να φιλοξενηθούν επίσημα πρόσψα.

1. Σπάργμα τοιχογραφίας από την παλαιοχριστιανική βασιλική που βρίσκεται στις οδούς Π. Μελά και Χαϊμάρας (Το Αγίαίο, εκδ. Μέλισσα, 1992).

2-3. Μέρος τοιχογραφιών της εκκλησίας των Ταϊραρχών στο Θάρι (Το Αγίαίο, εκδ. Μέλισσα, 1992).

πολεοδομικός ιστός είχε αρχίσει να αλλοιώνεται με καταπατήσεις δρόμων ή διαστρεβλώσεις των αξόνων τους ήδη από τα παλαιοχριστιανικά χρόνια.

Είναι χωρίς ακόμα να μιλήσουμε με λεπτομέρειες για τις διάφορες πτυχές του βίου της παλαιοχριστιανικής Ρόδου. Εντούτοις, είναι φανερό ότι τον 5ο και 6ο αι. μ.Χ. οι Ρόδιοι έχουν την πνευματική ικανότητα να σχεδιάζουν και την οικονομική δυνατότητα να κτίζουν μεγάλα σπίτια και γιγαντιαία μνημεία σαν εκείνα των μεγάλων και πλούσιων πόλεων της Μ. Ασίας, της Εφέσου, της Ιεράπολης κ.ά.

Μέχρι στιγμής έχουν εντοπιστεί, μέσα στην παλαιοχριστιανική πόλη, τρεις τεράστιες βασιλικές, από τις οποίες οι δύο ήταν κτισμένες στο λιμάνι. Της μιας, που βρίσκεται στη συμβολή των σημερινών οδών Π. Μελά και Χαϊμάρας (εικ. 1), ο κύριος ναός φθάνει τα 42 μ. μήκος. Η τελευταία της οικοδομική φάση ανήκει στα ιουστινιανεία χρόνια. (Όμοιο μνημείο στον αρχιτεκτονικό τύπο και στο μέγεθος είναι ο Αγ. Ιωάννης ο Θεολόγος της Εφέσου). Τη διακοσμούσαν τοιχογραφίες και εντοιχία ψηφιδωτά, είχε δάπεδα από πολύχρωμα μάρμαρα ή ψηφιδωτά και ανάγλυφα μαρμάρια αρχιτεκτονικά μέλη.

Στη δύσκολη εποχή, που αρχίζει από τον 7ο αι. μ.Χ. για όλα τα νησιά της Ανατολικής Μεσογείου, κάτω από τα κτυπήματα των Αράβων, η πόλη συρρικνώνεται βέβαια, αλλά όχι μόνο δεν παύει να ζει, μα σφύζει από ζωή, ζωή όμως τώρα πια επικίνδυνη.

Η αυτοκρατορία έχει χάσει τις πλούσιες επαρχίες της Β. Αφρικής. Έτσι, ενώ στα παλαιοχρι-

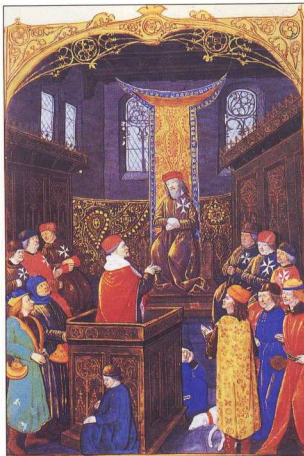
στιανικά χρόνια προσεγγίζουν πλοία «ήμερα», όπως έλεγαν οι Βυζαντινοί, που μετέφεραν ιτάρι και άλλα προϊόντα, τώρα από τον λιμάνι της ξεκινούν οι βυζαντινοί στόλοι για να κτυπήσουν τους Άραβες της Αιγύπτου και της Συρίας. Συχνά οι Άραβες παίρνανε το νησί και το χρησιμοποιούσαν σαν σταθμό για να επιτεθούν στις μεγάλες μικρασιατικές πόλεις ή στην Κωνσταντινούπολη. Μολυβδόβουλα «κομμερκιαρών», δηλαδή τελωνειακών υπαλλήλων της Ρόδου, που χρονολογούνται στο τέλος του 7ου και στον 8ο αι. μ.Χ., αποτελούν ένδειξη ότι το νησί παίζει σημαντικό ρόλο στην οποιαδήποτε εμπορική κίνηση της Ανατολικής Μεσογείου.

Πρόσφατη ανασκαφική έρευνα όχι μόνο επιβεβαίωσε την πληροφωρία των Αράβων ιστορικών για την ύπαρξη «φρουρίου» στην πόλη της Ρόδου κατά το δεύτερο μισό του 7ου αι., αλλά και εντόπισε τη θέση του. Διαπιστώθηκε ότι πρωτοβυζαντινές οχυρώσεις του 7ου αι. περιέκλειαν μόνο το χώρο που επί ιπποκρατίας ονομαζόταν Κολλάκιο. Στη νότια πλευρά του τουλάχιστον, όπου και έγινε η έρευνα, ορθωνόταν τείχος και παράλληλα προς αυτό προτείχισμα και τάφος. Το τείχος ήταν ενισχυμένο με ορθογώνιους πύργους τοποθετημένους κατά άνωσα διαστήματα. Μέχρι τώρα θεωρούσαμε το προτείχισμα της πρώιμης βυζαντινής οχύρωσης ως κτίσμα των ιπποτών, που οικοδομήθηκε για να χωρίζει την πόλη σε δύο μέρη, το Κολλάκιο και το Μπούργκο. Στη θέση του παλαιού του μεγάλου μαγίστρου ορθωνόταν η ακρόπολη. Οι οχυρώσεις ήταν οι-

κοδομημένες σύμφωνα με το ισοδύομο σύστημα τοιχοποιίας, οι δόμοι τους είχαν ύψος περίπου 0,50 μ. και το πλάτος τους έφθανε τα 3,20 μ. περίπου.

Πιθανώς αυτή την εποχή τμήμα του οικισμού να βρισκόταν εκτός της οχύρωσης και ο πληθυσμός σε περίπτωση εχθρικής επιδρομής να κατέφευγε στο «φρούριον».

Στα μεσοβυζαντινά χρόνια διευρύνεται η οικονομία της Ανατολικής Μεσογείου. Οι Δυτικοευρωπαίοι εξορμούν με τις σταυροφορίες προς την Ανατολή. Στο λιμάνι της Ρόδου προσεγγίζουν πλοία από όλη την Ευρώπη και οι Βενετοί παίρνουν την άδεια, από τον βυζαντινό αυτοκράτορα, να εγκαταστήσουν σταθμό στο 1082 στη Ρόδο. Η παραπρόσφυνη από τις ανασκαφές έντονη νομισματική κίνηση στο τέλος του 11ου και στο 12ο αι. μ.Χ. είναι ένδειξη σημαντικής οικονομικής κίνησης στο νησί. Τότε κτίζονται μνημεία όπως η Παναγία του Κάστρου, που είναι και ο καθεδρικός ναός της Ρόδου, και ο Αγ. Φανούριος. Τότε διακοσμούνται με τοιχογραφίες υψηλής ποιότητας το ανώνυμο εκκλησάκι, που αποκαλύφθη ανασκαφές στην οδό Αηγάδανδρου, μέσα στη μεσαιωνική πόλη, και το καθολικό της μονής του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στο Θάρι (εικ. 2, 3). Πιθανώς από τότε βρίσκονταν στη Ρόδο οι δύο εικόνες, η Παναγία του Φλερέρμου και η Παναγία της Δαμασκήνης, θαυμάσια έργα Κωνσταντινουπολιτικής τέχνης του 12ου αι., που τα μετέφεραν οι Ιππότες στη Μάλτα. Τότε πιθανώς σχηματίστηκε πλούσιες βιβλιοθήκες σε μοναστήρια του νησιού, όπως εκείνη της μονής

4. Ο Causorsin εκφωνεί λόγο για το θάνατο του σουλτάνου Μεχμέτ Β' του Πορθητή ενώπιον του Μεγάλου Μαγίστρου Ρ. d'Aubusson, του Συμβουλίου, και αστών της Ρόδου (Η. Κόλλιας, *Οι Ιππότες της Ρόδου*, Εκδοτική Αθηνών, 1991).

5. Ο Ρ. d'Aubusson στην αγορά της Ρόδου. Στο βάθος διακρίνονται διάφορες βιοτεχνίες (Κόλλιας, *ως άνω*).

Αρταμίτη, που θαύμασε γύρω στα 1233 ο λόγιος και πολιτικός Νικηφόρος Βλεμμύδης.

Στο πρώτο μισό του 13ου αι. η Ρόδος είναι ανεξάρτητη «αυθεντής» της είναι ο Λέων Γαβαλάς και στη συνέχεια ο αδελφός του Ιωάννης. Η Ρόδος είναι ανοιχτή προς όλες τις πλευρές. Συμμαχίες και εμπορικές συμφωνίες συνάπτονται με δυτικές δυνάμεις και με το Βυζάντιο.

Σημαντικό καλλιτεχνικό έργο της εποχής είναι τμήμα των εξαιρετικής ποιότητας τοιχογραφιών που αποκαλύφθηκαν και πάλι στη μουρ Αρχαγγέλου Μιχαήλ στο Θάρι.

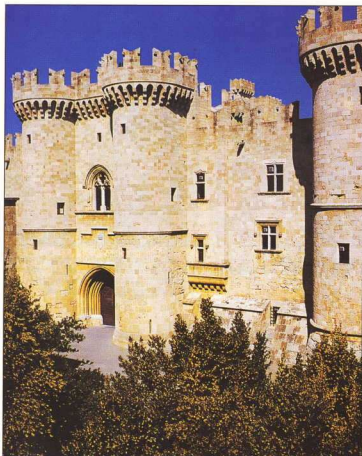
Στα 1309-1310 οι Ιππότες του Αγ. Ιωάννη της Ιερουσαλήμ παίρνουν τη Ρόδο και στη συνέχεια τα λοιπά νησιά της Δωδεκανήσου, εκτός από την Αστυπάλαια, την Κάρπαθο και την Κάσο. Η πολυεθνική σύνθεση του ιπποτικού τάγματος, εντελώς φυσικά, θα λέγαμε αναπόφευκτα, φέρνει τη Ρόδο σε οικονομική, πολιτική και πολιτιστική επαφή με όλη τη δυτική Ευρώπη, από την Πορτογαλία έως τις Σκανδιναβικές χώρες και από την Κύπρο έως της

Αγγλία. Από λιμάνι σημαντικό μόνον στη ΝΑ Μεσόγειο, μεταβάλλεται τώρα σε ένα από τα σημαντικότερα λιμάνια της Ευρώπης, πύλη εισαγωγής και εξαγωγής εμπορευμάτων του δυτικού κόσμου. Τα εμπορεύματα που διακινούνταν στο νησί από Ανατολή σε Δύση και αντίστροφα ήταν αρώματα, κρόκος, πιπέρι, χαβιάρι, μάλλινα και μεταξωτά υφάσματα, γαλλιά, κεραμικά, λάδι, κρασί, δέρματα, ζάχαρη, σκλάβοι κ.ά.

Από τις πρώτες δεκαετίες της ιπποκρατίας εγκαταστάθηκαν στο νησί μεγάλες εμπορικές και τραπεζικές εταιρείες της Φλωρεντίας, του Montpellier, της Narbonne, της Ισπανίας. Οι εμπορικές σχέσεις της Ρόδου και της τουρκοκρατούμενης Μ. Ασίας φαίνεται ότι δεν διακόπηκαν ποτέ, ακόμα και σε εμπόλεμες καταστάσεις. Το αμοιβαίο μίσος και η έχθρα μεταξύ Τούρκων και Ιπποτών παραμεριζόταν εμπρός στο κοινό οικονομικό συμφέρον. Στη συνθήκη ειρήνης του 1451, μεταξύ Ιπποτών της Ρόδου και Μεχμέτ Β' του Πορθητή, οι δύο

δυνάμεις, μαζί με τα άλλα, συμφωνούν και συνομολογούν: «οιπραματευτάδες... να περιπατούν... να πολεμούν τας δουλείας των και τας πραγματείας των άνευ πειρασμού και κινδύνου...». Το ελληνικό στοιχείο διαπρέπει οικονομικά. Τον πλούτο των Ελλήνων Ροδιών τον περιγράφει με έμφαση ο Εμμανουήλ Γεωργιλάς ή Λιμενίτης στο ποίημα «Το θανατικό της Ρόδου», που το έγραψε στα 1.500 περίπου.

Η ναυτιλία ήταν επίσης ένας από τους σημαντικότερους τομείς της ροδιακής οικονομίας. Πλoία φράγκικα και ελληνικά, και καμιά φορά και μουσουλμανικά, μπαίνοναίναν στο λιμάνι της Ρόδου. Την ίδια εποχή, εκτός από τις δραστηριότητες του τριτογενούς τομέα της οικονομίας, που είχαν αναπτυχθεί σε μεγάλο βαθμό, δηλαδή τις χρηματιστηριακές συναλλαγές, το εμπόριο και τη ναυτιλία, παρουσιάστηκαν στην πόλη και στην ύπαιθρο μικρές βιοτεχνίες κεραμικής, υφαντουργίας και μεταλλουργίας. Οι σημαντικότερες όμως βιοτεχνίες ήταν αυτές η παραγωγή σαπουνιού και ζάχαρης. Η ροδιακή ζάχα-

6. Η νότια είσοδος του Παλατιού του μεγάλου Μάγιστρου (Κόλλιας, ως άνω).

ρη, που ήταν εξαιρετικής ποιότητας, αναφέρεται ήδη μεταξύ των ετών 1335 και 1343. Νότια και αμέσως κάτω από το Κάστρο του Φαρακλού εντοπίστηκε πριν από λίγα χρόνια ένας νερόμυλος για το άλεσμα του ζαχαροκάλαμου. Επίσης σώζονται ενδείξεις ότι μέσα στην πόλη υπήρχε εργα-

στήρι διύλισης της ζάχαρης. Στην πόλη οι περισσότεροι κάτοικοι ήταν Έλληνες, αλλά μαζί μ'αυτούς ήταν μόνιμα εγκατεστημένοι έμποροι, εφοπλιστές, τεχνίτες, στρατιώτες, που είχαν έλθει από κάθε άκρο της δυτικής Ευρώπης. Στο ανατολικό τμήμα της τειχισμένης πολιτείας κατοί-

7. Το ιερό της Παναγίας του Μπούργκου, όπως διατηρείται στις μέρες μας (Κόλλιας, ως άνω).

8. Μαρμάρινη ανάγλυφη ταφόπλακα από τον τάφο του ιππότη Petrus de Rymorage (Κόλλιας, ως άνω).

κούσαν απομονωμένοι οι Εβραίοι.

Η οικονομική ανάπτυξη της Ρόδου είχε ως επακόλουθο πλούσια κοινωνική διαστρωμάτωση, που κλιμακωνόταν από τις τάξεις των ευγενών και των πλουσιών αστών έως τον υπόκοομο.

Την εποχή της Ιπποτοκρατίας αναπτύσσεται στη Ρόδο μια τάξη λογίων, Φράγκων και Ελλήνων, που καλλιεργούν τα γράμματα και μελετούν τους κλασικούς συγγραφείς, Έλληνες και Λατίνους. Γνωστοί σε μας λόγιοι είναι: ο Μεγάλος Μάγιστρος F. d'Heredia, ο Ch. Buonadimonti, ο G. de Caoursin (επ. 4), ο Sabba de Castillione, ο Fontano, ο Γεώργιος Καλοκύρης, ο Δημήτριος Καλοδικής, ο Αγαπιάτος Κασσιανός, ο Εμμανουήλ Γεωργιάδης ή Λιμεντής κ.ά.

Όλο αυτό το ανθρωπολόγιο, Έλληνες, Φράγκοι κι Ανατολίτες, ζούσαν μέσα στην τειχισμένη πόλη, που την περιέβαλλαν κήποι κατάφυτοι με σπυροφόρα δέντρα. Ένα εσωτερικό τείχος με κατεύθυνση Α-Δ χωρίζει την πόλη σε δύο άνισα μέρη. Το βορινό και μικρότερο ονομαζόταν Κολλάκιο,

9 α-β. Αγία Λουκία, τοιχογραφία του 14ου αιώνα, δυτικοευρωπαϊκής τάσης, από την Παναγία του Κάστρου. – Ιππότες της Ρόδου, τοιχογραφία του 15ου αιώνα από την εκκλησία του Αγ. Γεωργίου Χωστού, Φιλέριμος (Κόλλιας, ως άνω).

10. Μορφές φιλοσόφων και προσωποποιήσεις αρετών από την οροφή της «Καστελλανίας» (1507), που δείχνουν την εκλεκτική τάση (Κόλλιας, ως άνω).

ήταν το διοικητικό κέντρο και περιέκλειε το παλάτι του μεγάλου Μαγίστρου, το Νοσοκομείο, τα Καταλύματα των «γλωσσών», το ναό του Αγ. Ιωάννου κτλ. Το νότιο και μεγαλύτερο τμήμα ήταν η καθαυτό πόλη, το Burgus ή Burgum των μεσαιωνικών κειμένων. Εδώ κατοικούσε μια πανσπερμία φυλών και εθνών. Εκτός από τους Εβραίους, που έμεναν ξεχωριστά στο ανατολικό τμήμα

της πόλης, την Οβριακή, την Juifrie ή Giudecha, όλοι οι άλλοι ζούσαν ανάκατα. Δεν έχουν εντοπιστεί συνοικίες με ιδιαίτερη εθνολογική ή ταξική σύνθεση μέσα στην πόλη. Τα παλάτια γεπόνευαν με τα φτωχόσπιτα.

Το κέντρο της οικονομικής δραστηριότητας βρισκόταν στην αγορά, την Magna et Communis platea ή Macellus Rhodi (εικ. 5). Ήταν ένας φαρδύς και μακρής

δρόμος που διέσχιζε την πόλη από τα δυτικά στα ανατολικά. Το πλάτος του έφθανε τα 40-50 μ. Την πόλη περιέβαλλε και περιβάλλει ισχυρή οχύρωση. Η μορφή στην οποία μας έχει δοθεί ανήκει ακριβώς σ' εκείνη την εποχή, που η εφεύρεση του πυροβόλου όπλου θα φέρει αναστάτωση στην πολεμική τέχνη. Οι ιππότες είχαν αρχίσει να προσαρμόζουν την παλιά οχύρωση

11. Η δεύτερη πολιορκία της Ρόδου από τους Τούρκους, 26 Ιουνίου 1522-2 Ιανουαρίου 1523 (Κόλλιας, ως άνω).

12. Η πλατεία Ιπποκράτους, κτήρια και σιντριβάνι, είναι έργα της Ιταλοκρατίας (Κόλλιας, ως άνω).

13. Εκκλησία του Ευαγγελισμού στο Μαντράκι, έργο της Ιταλοκρατίας, που μιμείται εξωτερικά τη δυτική τύπου εκκλησία του Αγ. Ιωάννη του Κολλάκιου.

προς τις νέες επαναστατικές απαιτήσεις. Η προσαρμογή γίνεται βαθμιαία. Δεν καταδαφίζουν τα παλιά τείχη για να τα ανακατασκευάσουν σύμφωνα με τις νέες αρχές της οχυρωματικής, αλλά τα μετασκευάζουν, τα ενισχύουν και τα εκσυγχρονίζουν, και έτσι το παλιό ανακατεύεται με το καινούργιο.

Πολύ λίγα στοιχεία της οχύρωσης μπορούν να αποδοθούν σε βυζαντινή ή γενικά σε ανατολική επίδραση. Οι κυρίαρχες επιδράσεις είναι εκείνες της Προβηγκίας και της Καταλωνίας.

Η αστική ροδιακή αρχιτεκτονική της ιπποτοκρατίας χωρίζεται σε δύο άνισες, στη διάρκεια τους, περιόδους. Η πρώτη απλώνεται από το 1309, χρονιά κατάληψης της Ρόδου από τους Ιππότες, έως το 1480/81, τότε που έγινε η πρώτη μεγάλη πολιορκία και ένας καταστροφικός σεισμός. Απ'αυτή την περίοδο ελάχιστα κτίσματα έχουν απομείνει.

Η δεύτερη οικοδομική περίοδος αρχίζει μετά το 1480/81 και τελειώνει με την κατάληψη της Ρόδου από τους Τούρκους (1522). Οι βομβαρδισμοί που δέχτηκε η Ρόδος στην πολιορκία του 1480 και ο μεγάλος σεισμός κατέστρεψαν σημαντικό μέρος της πόλης. Έντονη οικοδομική δραστηριότητα άρχισε για την ανοικοδόμηση των δημοσίων και ιδιωτικών κτηρίων.

Σε όλη τη διάρκεια της ιπποτοκρατίας τα κτήρια κτίζονται με τον νότιο ξανθοπό πυλώριθο, με ισόδομο σύστημα. Οι όψεις είναι γυμνές, ακάλυπτες από σβά. Οι ιππότες συνέχισαν, στη Ρόδο, την τακτική που είχαν ακο-

λουθήσει στην Παλαιστίνη, τη Συρία και την Κύπρο, να κτίζουν δηλαδή σύμφωνα με πρότυπα της γοτθικής τέχνης, εκείνης που είχε διαμορφωθεί στις νότιες επαρχίες της Γαλλίας (εικ. 6). Στο τέλος του 15ου και στις αρχές του 16ου αι. εμφανίζεται στη Ρόδο η ιταλική αναγεννησιακή τέχνη.

Ο ελληνικός ντόπιος πληθυσμός όλων των τάξεων, τουλάχιστον στην πόλη, υιοθέτησε τις μεθόδους και την τεχνοτροπία της δυτικοευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής. Η εκκλησιαστική αρχιτεκτονική στη Ρόδο είχε, όπως ήταν φυσικό, ανάλογη ανάπτυξη με την κοσμική στα χρόνια της ιπποτοκρατίας. Από τις 500 περίπου εκκλησίες τις εντοπισμένες στο νησί, που χρονολογούνται από την Παλαιохριστιανική εποχή ως τα μέσα του 19ου αι. και που η κατάστασή τους είναι από άριστη έως ερειπιώδης, 100-150 ανήκουν στην εποχή της φραγκοκρατίας (εικ. 7).

Μέσα στη Μεσαιωνική Πόλη υπήρχαν 35 έως 37 εκκλησίες, από τις οποίες σώζονται 29. Στην ύπαιθρο, εκτός από τη μεσαιωνική πόλη, ανάμεσα στους κήπους υπήρχαν ακόμη 25 περίπου εκκλησίες. Από τις εκκλησίες της μεσαιωνικής πόλης μπορούμε με βεβαιότητα να αποδώσουμε στη λατρεία των καθολικών 7, ενώ οι υπόλοιπες 28 με 30 ανήκουν στους ορθόδοξους.

Οι 29 σωζόμενες εκκλησίες της Μεσαιωνικής Πόλης χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, σε εκείνες που ανήκουν σε δυτικοευρωπαϊκούς αρχιτεκτονικούς τύπους, και σε εκείνες που ο τύπος τους

είναι βυζαντινός, ανεξάρτητα από το δόγμα στο οποίο ήταν αφιερωμένες.

Από την πρώτη κατηγορία σώζονται 4 σε ερειπιώδη κατάσταση. Η μία από αυτές, ο Αγ. Ιωάννης του Κολλάκιου, ήταν τρίκλιτη ξυλόστεγη, με εγκάρσιο κλίτος εμπρός από το ιερό. Η Παναγία του Μπούργκου ήταν κι αυτή τρίκλιτη, στεγασμένη με νευρωτά σταυροθόλια, αλλά χωρίς εγκάρσιο κλίτος. Για τις άλλες δύο δεν μπορούμε να πούμε πολλά πράγματα, γιατί δεν έχουν ακόμα ερευνηθεί.

Οι 24 υπόλοιπες χωρίζονται σε 5 αρχιτεκτονικούς τύπους. Οι περισσότερες (13) είναι μονόχωρες καμαροσκέπαστες. Ακολουθούν σε ποσότητα οι ελεύθεροι σταυροί, που είναι 9. Οι τελευταίοι, στην διαστράωση του σταυρού κελύπτονται με τρούλλο. Τέσσερις εκκλησίες είναι τρίκλιτες καμαροσκέπαστες, δύο σταυροειδείς εγγεγραμμένες και μία τετράκοχη.

Παρατηρείται στη Ρόδο και γενικά στα ιπποτοκρατούμενα νησιά της Δωδεκανήσου ότι το ποσοστό παραγωγής μνημειακής ζωγραφικής στη φραγκοκρατία είναι εκπληκτικά μεγαλύτερο σε σχέση με τις παλιότερες εποχές στην ίδια γεωγραφική περιοχή, φαινόμενο που θεωρείται συνηθισμένο και σε άλλες περιοχές του ελληνικού χώρου στην ίδια εποχή (εικ. 8).

Έχουν εντοπιστεί στο νησί της Ρόδου 85-90 ζωγραφικά στρώματα, από τα οποία 55-60 χρονολογούνται με βεβαιότητα στο χρονικό διάστημα 1309-1522, δηλαδή την ιπποτοκρατία.

14. Σημερινή μορφή της μεσαιωνικής πόλης της Ρόδου, όπου δεσπόζει η δυτική (ιπποτοκρατία) και η ανατολική (τουρκοκρατία) αρχιτεκτονική. (Φωτ. Μαρϊάννος Στραπατοσάκη).

Σε αυτό το μεγάλο σύνολο μνημειακής ζωγραφικής στην ιπποτοκρατούμενη Ρόδο, διακρίνονται με σαφήνεια τρεις τεχνοτροπικές και εικονογραφικές τάσεις, που εκπροσωπούν και αντίστοιχες ιδεολογίες των χορηγών και αποδεκτών τους. Οι τάσεις αυτές είναι: η δυτικοευρωπαϊκή (εικ. 9α, β), η παλαιολογεΐα-βυζαντινή (εικ. 2-3), συντηρητική στο μεγαλύτερο της ποσοστό, και μια άλλη ακόμα, που την ονομάζουμε «εκλεκτική» (εικ. 10). Οι ζωγράφοι της τελευταίας επιλέγουν εικονογραφικά ή τεχνοτροπικά στοιχεία, τότε από τη δυτικοευρωπαϊκή και τότε από τη βυζαντινή τέχνη. Είναι τάση που κάνει την εμφάνισή της στη Ρόδο τον 14ο και ακμάζει από τα μέσα του 15ου ως τις αρχές του 16ου αι.

Τον Ιανουάριο του 1523 η Ρόδος πέφτει στα χέρια των Οθωμανών (εικ. 11) και από κει και ύστερα παύει να είναι, όπως στα ελληνιστικά χρόνια και στο μεσαιώνα, σταυροδρόμι λαών και ιδεών. Μειώνεται η οικονομική δραστη-

ριότητα και υποβαθμίζεται ο πολιτιστικός βίος, αλλά, παρ' όλα αυτά, το ελληνικό στοιχείο διατηρεί τη γλώσσα του, τη θρησκεία του, τις παραδόσεις του και την επαφή του με τον υπόλοιπο ελληνισμό. Το 1912 η Ιταλία καταλαμβάνει το νησί. Στη διάρκεια της ιταλικής κατοχής, αν και αναβαθμίζεται το οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο του ροδιακού λαού (εικ. 12), εντούτοις το ελληνικό στοιχείο καταπιέζεται και γίνονται προσπάθειες, ιδιαίτερα κατά τη φασιστική περίοδο, αφελληνισμού του (εικ. 13). Το 1947 η Ρόδος ενσωματώνεται στην Ελλάδα. Από δω και ύστερα γίνεται το σημαντικότερο τουριστικό νησί της Ελλάδας και σταυροδρόμι και πάλι των λαών, που έρχονται τώρα πια να χαρούν τις ομορφιές της και να γνωρίσουν τις ιστορικές μνημές που ανυψούνται από το έδαφός της (εικ. 14).

Ηλίας Ε. Κόλλιας

Έφορος Βυζαντινών Αρχαιοτήτων

The Island of Rhodes from the Early Christian Era to Its Occupation by the Ottomans (1522)

I. Kollias

The Roman rule deprives the island of Rhodes from its privileges, but cannot diminish its strategic significance in the Aegean. Thus the island continues to prosper during the Early Christian era as many important edifices, both religious and secular, manifest. In the fourteenth century the Knights of the Order of St. John conquer Rhodes. They built palaces, city-walls and churches and decorate them with impressive wall-paintings. The life of the island totally changes, by adopting many Western elements, until 1522 when Rhodes falls in the hands of the Ottomans after a series of fierce battles. From then on the island falls in obscurity from where, for purely prestige reasons, fascistic Italy, which occupied Rhodes in 1912, tried to elevate it. The Rhodians, heavily oppressed, await for their liberation and the union of their island with Greece. In 1947. From then on the island of Rhodes is counted among the international poles of touristic attraction.